

รูปแบบการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งของศูนย์พัฒนาคุณธรรม
จังหวัดกาฬสินธุ์ วัดปานาคำ ตำบลจุมจัง
อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์
**A model of strengthing the community of the
virturedevelopment center Watpanakam, Jumjang Subdistrict,
KuchinaraI District, Kalasin Province**

พระครูประโชติธรรมวงศ์ (เอกพงษ์ หิริธมโม)¹,
พระมหามิตร จิตปณฺโญ², พระครูสุธีคัมภีรญาณ³ และ อีระพงษ์ มีไธสง⁴
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น^{1,2,3}
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม⁴
**Phrakru Prachotdhammavong (Ekkapong Hiridhammo)¹,
Phramaha Mit Thitapañño², Phrakhrū Sudhikhambhirayana³,
and Teeraphong Meethaisong⁴**
Mahasarakham University, Thailand^{1,2,3}
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, KhonKaen Campus, Thailand.
Corresponding Author, E-mail: srakeaw58@hotmail.com

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัย นี้ มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) แนวคิด ทฤษฎี รูปแบบการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง 2) สภาพการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ 3) รูปแบบการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดปานาคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร ตำราวิชาการ หนังสือ งานวิทยานิพนธ์ รวมทั้งทำการวิจัยภาคสนาม โดยการลงพื้นที่เก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการพรรณนา

* ได้รับบทความ: 10 กันยายน 2562; แก้ไขบทความ: 28 กันยายน 2562; ตอรับตีพิมพ์: 30 กันยายน 2562
Received: September 10, 2019; Revised: September 28, 2019; Accepted: September 30, 2019

ผลการวิจัยพบว่า แนวคิด ทฤษฎี การพัฒนาสังคมตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เป็นแนวคิดการพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลางและความไม่ประมาท โดยคำนึงถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ตลอดจนใช้ความรู้ความรอบคอบ และคุณธรรม ประกอบการวางแผน การตัดสินใจ

สภาพการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ มีโครงการพัฒนาชนบทที่พระสงฆ์พัฒนาดำเนินการเป็นโครงการที่ครอบคลุมเรื่องราวทั้งทางโลกและทางธรรม ด้านสังคม เศรษฐกิจและการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงการพัฒนาส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตของประชาชนเป็นสำคัญ ด้านเกษตรกรรม การยกระดับรายได้ สุขภาพอนามัย การศึกษา โดยพยายามสอดแทรกการพัฒนาจิตใจเพื่อให้เกิดความสามัคคีในการทำงานและเกิดความสำนึกในประโยชน์สุขของส่วนรวม

รูปแบบการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่านาคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ มีเป้าหมายหัวใจสำคัญอันเป็นพื้นฐานชุมชนเข้มแข็ง ซึ่งสอดคล้องกับเกษตรทฤษฎีใหม่ เกษตรกรรมยั่งยืนกับ ระบบเกษตรกรรม มาประยุกต์ใช้ในการปลูกพืชเกษตรแนวพุทธ โดยปลูกพืชชนิดต่าง ๆ ผสมผสานกัน ไม่ได้ปลูกพืชเชิงเดี่ยว เป็นการทำการเกษตรแนวพุทธแบบพึ่งพา เป็นการเกษตรแบบอิงอาศัยกันคือ ความสัมพันธ์ขององค์ธรรมทั้งหลายเป็นตัวประกอบ

คำสำคัญ: รูปแบบการพัฒนา; ชุมชนเข้มแข็ง; ศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์

Abstract

This research study had three concepts listed as follows: 1) The concept of community development model is firm. 2) The energetic community development of Morality Development Center Kalasin Province. 3) Capable community development model of the community of the Watpanakam virtue development center, Jumjang Subdistrict, Kuchinara District, Kalasin Province

This was a documentary research thesis book; as well as having field research. By conducting interviewing within the are through descriptive analysis. The research found that the concept of social development, was under the philosophy of sufficiency economy due to royal initiative. It's a concept of development based on the intermediate and disregard; by considering

moderation, rationality, good self-esteem; as well as the use of knowledge, prudence and moral decision making.

By developing a durable community of Morality Development Center Kalasin Province; it has a rural development program that the Buddhist monks had developed into a global and socially inclusive program of social, economic and political matter. Particularly, most development projects are related to the livelihood of the people. Agriculture is done; in order for there to be income of health and education; by trying to integrate the development of the mind to achieve harmony in work and to realize the benefits of the collective.

This Community development model of Morality Development Center, is located in Kalasin Province. It has aimed to be the heart of a durable community; of which correlates to the new agricultural theory of a Sustainable agriculture Farming system. It's applied to agricultural crops; through Buddhist practices. The plants are not mixed with each other. There is a dependable Buddhist agriculture system; of which the farm is based on through the relationship being the main factor in position.

Keywords: Development model; Strong Community; Morality Development Center Kalasin Province

บทนำ

โลกและสังคมในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาารุดหน้าไปอย่างไม่หยุดยั้ง ส่งผลให้ผู้คนในสังคมต้องปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงต่างๆ รวมทั้งได้ก่อให้เกิดปัญหาสำคัญ ได้แก่ การเอารัดเอาเปรียบผู้อื่นและเห็นแก่ตัวจนขาดคุณธรรม จริยธรรมในการดำเนินชีวิต การเบียดเบียนกัน การทำร้ายกันและกัน การทุจริตคอร์รัปชัน การแบ่งแยกฝ่ายและการขาดความสามัคคีกลมเกลียวของคนในชาตินี้วันจะกลายเป็นปัญหาที่ยากจะแก้ไข และยิ่งหากปล่อยไว้ให้เนิ่นนานออกไปก็ยิ่งทวีความรุนแรงมากขึ้นเรื่อยๆ จึงจำเป็นต้องสร้างสังคมให้เข้มแข็งด้วยการพัฒนาคนให้มีคุณภาพ เปี่ยมด้วยคุณธรรมจริยธรรม เพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก และนำไปสู่การแก้ปัญหาและการป้องกันปัญหาในอนาคต

พระราชดำริปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงเป็นการนำเสนอทางออกให้กับสังคมปัจจุบัน ก่อให้เกิดความสมดุลมั่นคงและยั่งยืนในระดับตนเอง ครอบครัว ชุมชนและประเทศชาติตามเงื่อนไขและวิถีชีวิตที่เป็นอยู่ ไม่สร้างความขัดแย้งและความแตกต่างทางวัฒนธรรมพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสเกี่ยวกับความ

พอเพียงว่า “ความพอเพียงไม่ได้หมายความว่าทุกครอบครัวจะต้องผลิตอาหารของตัวเอง จะต้องทอผ้าใส่เอง อย่างนั้นมันเกินไป แต่ว่าในหมู่บ้านหรือในอำเภอจะต้องมีความพอเพียงพอสมควร บางสิ่งบางอย่างที่ผลิตได้มากกว่าความต้องการ ก็ขายได้ แต่ขายในที่ไม่ห่างไกลเท่าไร ไม่ต้องเสียค่าขนส่งมากนัก” (Department of Religion, Ministry of Culture, 2007 : 2) หลักแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว คือ การพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลางและความไม่ประมาท โดยคำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ตลอดจนใช้ความรู้ ความรอบคอบ และคุณธรรม ประกอบการวางแผน การตัดสินใจ และการกระทำ หลักเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ ได้รับการสานต่อและรณรงค์กันอย่างกว้างขวางในฐานะที่เป็นหลักธรรมที่มาจากพระพุทธศาสนา ขณะเดียวกันในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท ยังปรากฏหลักธรรมที่มีความสัมพันธ์และสอดคล้องกับหลักแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่ควรศึกษาและทำความเข้าใจเพื่อขยายผลไปสู่การปฏิบัติ (Aung. Uttaka (thai) 23/144/289)

แนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่น เป็นภารกิจและกระบวนการอันยาวไกลและเต็มไปด้วยอุปสรรคขวากหนามและหลุมพราง จากปัจจัยแวดล้อมทั้งภายในและภายนอก แม้จะได้เปรียบในแง่ของฐานทรัพยากรและรากฐานภูมิปัญญาอันทรงคุณค่า แต่สิ่งเหล่านี้ก็เอื้ออำนวยให้ได้เพียงเบื้องต้นของพื้นฐานและทิศทางที่ก้าวเดินไปเท่านั้น ยังต้องอาศัยอัจฉริยภาพ ปัญญา ความวิริยะอุตสาหะ และระเบียบวินัยในการเรียนรู้สู่การปฏิบัติ เหนือสิ่งอื่นใดคือเอกภาพในเครือข่ายของชุมชนท้องถิ่น ในความเป็นจริงแล้วกระบวนการยืดยาดต่อสู้ บุรณะ พื้นฟูอัตลักษณ์ และอิสรภาพของชุมชนท้องถิ่น ไม่ได้เป็นเพียงเหตุการณ์หรืออุบัติการณ์ที่เกิดขึ้นเฉพาะชุมชนหนึ่งชุมชนใดเท่านั้น หากเป็นปรากฏการณ์ในกระแสโลกอันกว้างใหญ่และชุมชนท้องถิ่นไทยก็คือส่วนหนึ่งของกระแสโลกที่วุ่นวายนี้ (Sanay Charm Rick, 2000 :12)

การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยภาครัฐ มีขีดจำกัดในด้านสำนักของบุคลากรและเทคนิคกระบวนการทำงาน การดำเนินงานจึงเป็นไปแบบใจร้อน ฉาบฉวย ผลงานไม่เป็นที่ยอมรับ แต่เป็นเพียงความพยายามสร้างชุมชนเข้มแข็งในเชิงปริมาณ และเป็นการนำเอาผลของชุมชนเข้มแข็งที่มีลักษณะเข้มแข็งอยู่แล้วมาตอบสนองทางนโยบายเท่านั้น ไม่ได้ทำให้ชุมชนเข้มแข็งเพิ่มขึ้นเท่าใด (PholDet Pinphatheep 2000 : 9) ที่ในอดีตต้องเผชิญกับปัญหาต่างๆ ไม่ต่างจากคนในหมู่บ้านคนอื่นๆ ติดสุรา มีสุขภาพร่างกายที่เสื่อม

โทรม มีปัญหาในครอบครัว ทะเลาะเบาะแว้ง และปัญหาหนี้สิน จนเมื่อมาถึงขีดสุดเพื่อแก้ปัญหาที่เรื้อรังมานาน เมื่อนำผลของรายรับ-รายจ่าย มาดู เขาก็เห็นว่าครอบครัวเสียค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นหลายรายการ ทั้งค่าเหล้า ค่าห่วยใต้ดิน เป็นต้น หากวิเคราะห์ดูแล้วจะเห็นได้ชัดเจนว่าประสานสอดคล้องต้องกันอย่างแนบแน่น กับหลักธรรมแห่งพระพุทธศาสนา ที่ว่าด้วยการดำรงชีวิตที่ประเสริฐพอเหมาะพอควรและการเดินสายกลางตามสมมติสังขะในโลกียธรรมด้วย “วิถีแห่งพุทธ” ตราบเท่าที่ยังไปไม่ถึงระดับปรมัตถธรรม ส่วนการดำรงชีวิตอยู่ในโลกียธรรม ธรรมดานั้นก็ให้รู้เท่าทันความเป็นไปและความเป็นจริงของโลก รู้จักประสานกลมกลืนกับโลก ชีวิตและธรรมชาติใช้ประโยชน์ และนำกฎเกณฑ์ของธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติมาใช้เท่าที่จำเป็นและให้ก่อประโยชน์สูงสุดโดยไม่เป็นการทำลายและเบียดเบียนกัน (Office of the Royal Development Projects Board, 1997 : 26)

จากปัญหาที่กล่าวมาเบื้องต้น ศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์วัดป่าคำ หมู่ 6 บ้านโคกกลาง ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ มีแนวคิดได้ดำเนินการทดลองให้เห็นผลอย่างเป็นรูปธรรมที่ “ศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง” หรือ “จุมจังโมเดล” ของนายผจญ ธุระพันธ์ บ้านจุมจัง หมู่ที่ 1 ตำบลจุมจัง ซึ่งเป็นแปลงเกษตรประณีต 1 ไร่ไม่ยากไม่จน ที่นำเอาเครื่องมือที่มีชื่อว่า “หลุมพอเพียง” จากที่กล่าวมาเบื้องต้น จึงทำให้ผู้วิจัยมีความต้องการศึกษารูปแบบการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งของ ศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่าคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ที่จะช่วยกระตุ้นให้มีการศึกษาวิจัยในเรื่องนี้ อย่างจริงจังและเหมาะสมต่อไป อันจะก่อให้เกิดผลดีต่อประเทศชาติและประชาชนเป็นส่วนรวมในอนาคต สามารถนำมาแก้ไขปัญหของชาติได้อย่างแท้จริง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎี รูปแบบ การพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง
2. เพื่อศึกษาสภาพการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งของ ศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์
3. เพื่อนำเสนอรูปแบบการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่าคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งมีวิธีดำเนินการวิจัย โดยศึกษาข้อมูลจากเอกสาร โดยการศึกษาข้อมูลปฐมภูมิจากพระไตรปิฎก อรรถกถา และข้อมูลทุติยภูมิ จากเอกสาร บทความต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง และวิจัยภาคสนามสัมภาษณ์แบบเชิงลึก จากประชากรของตัวแทนกลุ่มตัวอย่าง 5 กลุ่ม การได้ประชากรกลุ่มตัวอย่างมาโดยใช้วิธีแบบสุ่มเจาะจง โดยผู้วิจัยจะได้ดำเนินการวิจัยและมีการสัมภาษณ์ภาคสนามอีกส่วนหนึ่ง โดยการใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย เกษตรที่เข้าร่วมโครงการศูนย์ มารวมกลุ่ม ณ ทำการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกลุ่ม ด้วยวิธีการสนทนากลุ่มแบ่งกลุ่มศึกษาทำการสัมภาษณ์ บันทึกข้อมูล เพื่อนำผลจากการสนทนากลุ่มมาวิเคราะห์และสังเคราะห์ นำไปประกอบวิทยานิพนธ์ให้สมบูรณ์ต่อไป โดยมีขั้นตอนดำเนินการ ดังนี้

ขั้นที่ 1 แนวคิดการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง

วิธีการศึกษาเกี่ยวกับความหมาย หลักการ และความสำคัญของการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งในพระไตรปิฎก จากศึกษาเอกสาร บทความ หรืองานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยศึกษาจากแหล่งข้อมูลและห้องสมุดต่างๆ เช่นห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หอสมุดแห่งชาติ และห้องสมุดมหาวิทยาลัยขอนแก่น ผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์ความหมาย ความเป็นมา และหลักธรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ด้วยการวิเคราะห์ตีความและอธิบายขยายความข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ ที่ผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะมีการอธิบายเพิ่มเติมหรือขยายความเพื่อที่จะให้เกิดความชัดเจนมากยิ่งขึ้น

ขั้นที่ 2 พัฒนาการของการเกษตรแนวพุทธในสังคมไทย

ผู้วิจัยสร้างเครื่องมือ คือแบบสัมภาษณ์ โดยกำหนดร่างเครื่องมือ และร่างรูปแบบที่เหมาะสมตามสมมติฐานของผู้วิจัยเอง แล้วนำเสนอต่อพระสงฆ์ นักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญจำนวน 5 รูป/คน กำหนดประเด็นการวิจัย และนำเสนออาจารย์ที่ปรึกษา เพื่อตรวจสอบความถูกต้อง หาความเที่ยงตรงทั้งเชิงเนื้อหา ภาษา ความเป็นไปได้ และโครงสร้าง แล้วนำไปปรับปรุงแก้ไขอีกครั้ง แล้วจึงนำไปเก็บข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกจากตัวแทนกลุ่มตัวอย่าง 30 คน การได้มาซึ่งกลุ่มเป้าหมาย ได้มาโดยวิธีเจาะจง ดังกล่าวข้างต้น

ขั้นที่ 3 แนวคิดการเกษตรแนวพุทธเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจชุมชน

ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ และสังเคราะห์สาระสำคัญหลักธรรมความสำคัญ และท่าทีมุมมองของนักวิชาการและผู้ที่เกี่ยวข้องของแนวคิดการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง ให้เป็นองค์ความรู้ใหม่ของการเกษตรแนวพุทธเพื่อแก้ปัญหาสังคม รวมทั้งทำการวิเคราะห์ และรวบรวม

ความรู้ที่ได้รับมาจากการศึกษาภาคทฤษฎี แล้วนำมาแก้ไขปรับปรุง เพิ่มเติมใหม่ ตามคำแนะนำของท่านผู้เชี่ยวชาญ และทรงคุณวุฒิทางด้านวิชาการ และได้เข้าใจองค์ความรู้ใหม่ของการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งและสามารถที่จะนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันในชุมชน และเหตุการณ์สังคมไทยปัจจุบันได้ แล้วเสนอผลงานวิจัยต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่อไป

ผลการวิจัย

1. แนวคิด ทฤษฎี รูปแบบ การพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง

รูปแบบ (model) นั้นไม่มีข้อกำหนดที่ตายตัวแน่นอนว่าต้องทำอะไรบ้าง แต่โดยทั่วไปจะเริ่มต้นจากการศึกษา องค์ความรู้ เกี่ยวกับเรื่องที่เราจะสร้างรูปแบบให้ชัดเจน จากนั้นจึงค้นหาสมมุติฐานและหลักการของรูปแบบที่จะพัฒนา แล้วสร้างรูปแบบตามหลักการที่กำหนดขึ้น และนำรูปแบบที่สร้างขึ้นไปตรวจสอบความเหมาะสมและหาคุณภาพของรูปแบบต่อไป ส่วนการพัฒนาแบบมีการดำเนินการเป็นสองตอนใหญ่ คือ การสร้างรูปแบบและการประเมินความเหมาะสมและการหาคุณภาพของรูปแบบ

การพัฒนา คือ การสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าจนเกิด การเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น เป็นการเปลี่ยนแปลงสภาวะการณ์ของสังคมจากระดับหนึ่งไปสู่อีกระดับหนึ่งที่คุณค่าเพิ่มขึ้น และต้องการมีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม การทำให้เจริญขึ้น ทำให้รุ่งเรืองขึ้น ใช้ได้ทั้งการพัฒนาวัตถุและการพัฒนาจิตใจ เช่น การพัฒนาชนบท การพัฒนาประเทศ การพัฒนาสติปัญญา และการพัฒนาจิต เป็นต้น ทางพระพุทธศาสนา เรียกว่า ภาวนา คือ การทำให้เจริญ ซึ่งมีความหมายต่างจาก วัฒนธรรม ที่แปลว่า รก การพัฒนาสังคมในทัศนะของพระพุทธศาสนา คือ การทำให้สังคมนั้นมีภาวะที่เอื้อให้บุคคลมีชีวิตที่ดีงามนั้น หมายถึง ชีวิตที่ไร้ทุกข์ หลุดพ้นจากความบีบคั้น รัตรึงทั้งปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน สามารถที่จะกำหนดความเป็นอยู่ของตนด้วยสติปัญญาและความพากเพียรของชีวิต เช่นนี้ย่อมไม่ถูกกดตันครอบงำให้จำกัติดอยู่กับตัวเอง จึงมีจิตใจเป็นอิสระและแผ่กว้างไปยังเพื่อนมนุษย์และสรรพชีวิต ภาวะชีวิตดังกล่าวในทางพระพุทธศาสนา เรียกว่า อีสรภาพ ซึ่งแปลว่า ความเป็นใหญ่ในตนเอง

การพัฒนาชุมชน คือ ขบวนการที่มุ่งส่งเสริมประชาชนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นทุกด้าน โดยประชาชนเป็นผู้ริเริ่ม และมีส่วนร่วมในการพัฒนาด้วยการพึ่งพาตนเองให้มากที่สุด และเสริมด้วยการช่วยเหลือจากภายนอกเท่าที่จำเป็น การพัฒนาเป็นการทำให้เกิดความ

เจริญขึ้นหรือดีขึ้น ทั้งทางด้านวัตถุและด้านจิตใจจึงจะเรียกได้ว่าเป็นการพัฒนาที่สมบูรณ์ เพราะชีวิตประกอบด้วยกายและจิตใจ เพื่อนำมาซึ่งความเจริญด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมือง ตามแนวทางที่ชุมชนต้องการโดยความคิดริเริ่ม การพึ่งพาตนเอง และความร่วมมือกันของชุมชน และระหว่างรัฐกับราษฎร ถ้าจำเป็นก็อาจขอความช่วยเหลือจากภายนอกชุมชนการพัฒนาชุมชน เป็นการร่วมมือระหว่างรัฐและประชาชนในการพัฒนาชุมชนให้ดีขึ้นในทุกๆ ด้านนั้น คือ เป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างมีแบบแผนและไปทิศทางที่ดีกว่าเดิม การพัฒนาชุมชน เป็นขบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่จะทำให้ชีวิตทุกๆ ด้านของประชาชนได้มีการเปลี่ยนแปลงเจริญก้าวหน้าขึ้นพร้อมๆ กัน เน้นว่าการพัฒนาชุมชนนั้นควรเป็นไปเพื่อ “คุณภาพชีวิต” ในทุกๆ ด้านอยู่ในเกณฑ์ที่ดีและต้องเป็นขบวนการพัฒนาที่ต่อเนื่องยาวนาน

แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนาโดยลำดับโดยได้กล่าวถึงทั้งองค์รวม ในหลักพุทธธรรม โดยผู้วิเคราะห์ได้พยายามชี้ให้เห็นว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้นได้ น้อมนำเอาหลักพุทธธรรมในเรื่อง “มัชฌิมาปฏิปทา” หรือ การเดินสายกลาง มาเป็นหลักพื้นฐานโดยมุ่งเน้นให้ประชาชนในชาติดำรงอยู่ในความพอเพียงทั้งในการบริโภค และการดำเนินชีวิต อีกทั้งยังมีความซื่อสัตย์มีความอดทน ขยันหมั่นเพียร มีความเป็นอิสระ และมีความมั่นคงในจิตใจ ไม่ตกไปสู่กระแสวัตถุนิยม และบริโภคนิยมได้โดยง่าย ให้ลด ละ เลิก ความโลภและการเบียดเบียน ให้รู้จักมัธยัสถ์ อดออม ไม่เอารัด เอาเปรียบรู้จักเมตตาและการให้ ตลอดจนให้ประสานประโยชน์ระหว่างตนกับผู้อื่นและสังคม ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม

2. สภาพการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งของ ศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์

รูปแบบการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งของ ศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ มีโครงการพัฒนาชนบทที่พระสงฆ์พัฒนาดำเนินการเป็นโครงการที่ครอบคลุมเรื่องราวทั้งทางโลกและทางธรรม ทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจและการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงการพัฒนาส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับสภาพการดำรงชีวิตของประชาชนเป็นสำคัญ ทั้งในด้านเกษตรกรรม การยกระดับรายได้ สุขภาพอนามัย การศึกษาในขณะเดียวกันก็ได้พยายามสอดแทรกการพัฒนาจิตใจเพื่อให้เกิดความสำนึกในการทำงานและเกิดความสำนึกในประโยชน์สุขของส่วนรวม กิจกรรมต่างๆ ที่พระสงฆ์นักพัฒนาพยายามทำเหล่านี้เป็นไป

ตามทัศนะที่มีต่อการพัฒนาสังคมทั้งสิ้น และก่อกำเนิดมาจากความพยายามปรับตัวให้เข้ากับสังคมปัจจุบันของพระสงฆ์

สภาพปัญหาที่ศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่านาจาคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ได้แก่ ปัญหาหนี้สินของเกษตรกรทั้งในระบบ และนอกระบบ ที่เกิดจากการประกอบอาชีพ และเกิดจากอบายมุข รวมถึงปัญหาค่านิยม อันเป็นเป้าหมายพื้นฐานของปรัชญาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ปลุกพืชเกษตรแนวพุทธ โดยอาศัยหลักของธรรมชาติ ไม่ว่า คน สัตว์ และพืชพันธุ์ต่าง ๆ ล้วนต้องอิงอาศัยซึ่งกันและกันเกิดขึ้นได้ปลูกพืชชนิดต่างๆ ผสมผสานกัน ไม่ได้ปลูกพืชเชิงเดี่ยว เช่น แปลงนี้ตรงนี้จะปลูกพืชชนิดใดบ้าง ที่จะอิงอาศัยกันได้ เช่น รดน้ำพืชชนิดนี้แล้วพืชชนิดที่ปลูกไว้ใกล้เคียงสามารถพึ่งพาอาศัยน้ำด้วยกันได้ พึ่งพาร่มไม้ของต้นไม้ใหญ่ได้จึงจะเจริญเติบโต ให้ผลผลิตได้มาก เช่น ต้นพริก ต้องปลูกในสถานที่ไม่ถูกแดดมากเกินไป หรือในร่มมากเกินไป และทำดินเสียให้เป็นดินดี เช่น การทำดินทรายให้เป็นดินดีด้วยการผสมแกลบ และมูลสัตว์ ให้เข้ากันกับดินทราย จนเกิดเป็นดินดี นำไปใส่แปลงบ่อ หรือที่ต่าง ๆ สำหรับปลูกพืชได้อีกด้วย เป็นการทำการเกษตรแนวพุทธแบบพึ่งพา เป็นการเกษตรแบบอิงอาศัยกันคือ ความสัมพันธ์ขององค์ธรรมทั้งหลายซึ่งอาศัยกันและกันเกิดขึ้น

การพัฒนาตามเชิงพุทธเป็นการแก้ปัญหาในยุคหลังสังคมอุตสาหกรรมได้อย่างสิ้นเชิง แต่ก็ยังเป็นทางออกหรือเป็นแนวทางในการพัฒนาในระดับหนึ่ง คือการพัฒนาที่มีรากฐานทางด้านวัฒนธรรม เพื่อที่จะได้ปรับตัวให้รู้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างสังคมในปัจจุบัน การพัฒนาเชิงพุทธศาสตร์นี้ จึงเป็นการพัฒนาที่สะท้อนให้เห็นปัญหาของการพัฒนาที่เน้นทางด้านวัตถุโดยขาดการพัฒนาด้านจิตใจ ซึ่งการพัฒนาเชิงพุทธนี้จะต้องพัฒนาทั้งด้านวัตถุกับจิตใจให้มีความสมดุลและสัมพันธ์กันดังที่ทางคณะสงฆ์อกระเปียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมที่มีทั้งการพัฒนาวัตถุ และการพัฒนาจิตใจ เช่น โครงการ “ตลาดศุภร์...สุขภาพ, โครงการ “หลุมพอเพียงโครงการ “ยุวเกษตรกร, โครงการธนาคารหมูลุม โดยอาศัยหลักพุทธธรรมได้แก่ หลักอิทธิบาท 4 หลักสังคหวัตถุ 4 หลักทิวรรธมมิกัตถนิกรรม 4

3. รูปแบบการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์
วัดป่านาคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์

หัวใจสำคัญอันเป็นพื้นฐานชุมชนเข้มแข็ง คือความเข้าใจแก่นแท้ของชีวิตซึ่งสอดคล้องกับเกษตรทฤษฎีใหม่ เกษตรกรรมยั่งยืนกับ ระบบเกษตรกรรมแผนใหม่ซึ่งมีรากฐานอยู่ที่การวิจัยทางวิทยาศาสตร์อย่างเป็นระบบ ชุมชนเข้มแข็งในทัศนะของพระพุทธศาสนานั้นเริ่มต้นขึ้นที่การพูดถึงสังคมของคน โดยตระหนักว่าชีวิตคนนั้นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับโลกธรรมชาติภายนอก โดยมี “อาหาร” เป็นตัวเชื่อมสัมพันธ์ระหว่างสองสิ่ง ดังกล่าว ในแง่นี้ โลกธรรมชาติ ที่ผลิตอาหารและชีวิตคน จึงเป็นสามสิ่งที่เกี่ยวข้องกันแยกออกจากกันมิได้ การทำลายธรรมชาติเป็นการทำลายชีวิตคนด้วย ศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่านาคำ อาศัยหลักอุตุนิยาม และพีชนิยาม คือพีชมีอยู่แล้วเพียงรู้จักนำเอาพีชมาทำอะไรให้เกิดการงอกงาม โดยอาศัยอุตุนิยามคือ น้ำ ดิน ลม ในการทำให้พีชเจริญเติบโตนั่นเอง

การพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งด้านจิตใจเป็นส่วนสำคัญในการที่จะทำให้ชุมชนนี้สามารถที่จะดำรงอยู่ได้อย่างเข้มแข็ง ทำให้สมาชิกและครอบครัวมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และประการสำคัญคือการพึ่งพาตนเองได้ มีความพอเพียง สิ่งเหล่านี้เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับชุมชนได้เป็นอย่างดี ซึ่งนัยสำคัญนี้เป็นรูปแบบของการพัฒนาชุมชนสู่ความยั่งยืน และก่อให้เกิดความสมดุลขึ้นในชุมชน เพราะ สมาชิกของชุมชน เป็นส่วนที่สำคัญที่มีการพัฒนาตนเองอย่างมีคุณภาพ จากการที่เป็นผู้มีคุณธรรมจริยธรรมทำให้เข้าใจในวิถีของความสัมพันธ์ต่อธรรมชาติ จึงไม่ใช้ ทรัพยากรธรรมชาติอย่างไร้คุณค่า คือการใช้เพียงอย่างเดียวแต่ไม่รู้จักรักษาทรัพยากรธรรมชาติไว้ จึงกล่าวได้ว่าสมาชิกของกลุ่มมีบทบาทสำคัญ และพร้อมที่จะเป็นกำลังสำคัญในชุมชนที่จะร่วมดูแลการดำเนินชีวิตเช่น การไม่เบียดเบียนผู้อื่น สร้างความไว้วางใจเชื่อใจแห่งมวลสมาชิก มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน รู้จักแบ่งปัน ผู้อื่น ไม่ดูถูกและข่มเหงผู้อื่น จึงเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ผู้คนในชุมชน ทำให้สังคมในชุมชนเป็นสังคมที่สงบสุข ปลอดภัย ไม่ตกอยู่ในกระแสวัตถุนิยม ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาทางศีลธรรมและปัญหาสังคม ไม่ทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นสังคมที่น่าอยู่เป็นสังคมที่สามารถอยู่เป็นอย่างดี และช่วยให้เกิดความยั่งยืนของชุมชน

การพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งด้านเศรษฐกิจ พระมหาสุภาพ พุทธวิริโย, ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์, วัดป่านาคำได้น้อมนำมาใช้เป็นหลักในการพัฒนา

เศรษฐกิจชุมชน โดยการส่งเสริมให้ชาวบ้านทำการเกษตรผสมผสาน เกษตรกรรมธรรมชาติ เพื่อแก้ปัญหาความอดอยากในครอบครัว ทำให้เขาพึ่งพาตนเองได้ โดยใช้หลักอิทธิบาท 4 มาเป็นฐานในการทำการเกษตร คือ ทุกคนจะต้องมีจิตสำนึก มีความรักในการทำการเกษตรกรรมผสมผสาน เกษตรกรรมธรรมชาติ เพื่อให้สำเร็จ มีความซื่อสัตย์สุจริตและไม่ฝักใฝ่อบายมุข เป็นผู้มีความขยัน มานะ มีความคิดในการพึ่งตนเอง และเป็นผู้บำเพ็ญประโยชน์เพื่อส่วนรวมอย่างสม่ำเสมอ หลักอิทธิบาท 4 ประการข้างต้น พระมหาสุภาพ พุทธวิริยทนต์ได้นำเอามาเป็นหลักเพื่อส่งเสริมให้ชาวบ้านทำการเกษตรผสมผสาน เกษตรกรรมธรรมชาติ โดยเฉพาะการทำให้เขาสามารถพึ่งตนเองได้ เพราะเป็นธรรมที่สอดคล้องกับการทำงาน ผลจากการที่ชาวบ้านดำเนินตามหลักธรรม ทำให้ท่านเป็นที่พึ่งของชาวบ้าน เพราะชาวบ้านเมื่อนำหลักธรรมมาปฏิบัติแล้วสามารถที่จะอุ้มชูตัวเองได้ มีความเป็นอยู่อย่างไม่เดือดร้อน มีกินพอใจ มีความสุขจากการทำงาน มีอาหารกินพอเพียง ทำให้ครอบครัวมีความสงบเป็นปกติสุขที่พ้นจากหนี้สิน

แนวทางการสร้างสังคมให้เข้มแข็งของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัฒนาคำ เป็นการทำให้ชาวบ้านในสังคมได้รู้จักการพึ่งตนเอง คือการใช้ศักยภาพหรือความสามารถที่มีอยู่ในตนให้เกิดประโยชน์รวมทั้งเป็นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างคุ้มค่าและเป็นการรักษาระบบธรรมชาติให้เกิดสมดุล ชาวบ้านก็มีความสุขกับการได้เป็นผู้สร้างอาชีพและรายได้ ทำให้มีความเป็นอยู่แบบพออยู่พอกิน ไม่ต้องทุกข์ใจมากกับการดิ้นรนหาเงินมาเลี้ยงชีพและการใช้สิ่งของเกินความจำเป็น ในส่วนของสังคมทำให้ชาวบ้านได้รวมกลุ่มกัน ได้แนวคิดใหม่ๆ ในการประกอบอาชีพ เมื่อเศรษฐกิจดีพอใช้ได้ ไม่มีปัญหาเรื่องหนี้สินมากชาวบ้านก็ไม่ต้องหาเงินโดยวิธีที่ไม่ถูกต้อง หรือไม่ดื่มสุราแก๊งลุ่มครอบครัวก็ไม่ค่อยทะเลาะเบาะแว้งกันเพราะปัญหาความยากจน ปัจจัยสำคัญแห่งความสามัคคีคือชาวบ้านได้พบปะทำงานร่วมกันอยู่เป็นประจำ ทำให้มีความเข้าใจกัน เห็นอกเห็นใจกัน เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ทำให้หมู่บ้านไม่มีปัญหาในการปกครอง

อภิปรายผลการวิจัย

การพัฒนาชุมชน คือ ขบวนการที่มุ่งส่งเสริมประชาชนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นทุกด้าน โดยประชาชนเป็นผู้ริเริ่ม และมีส่วนร่วมในการพัฒนาด้วยการพึ่งพาตนเองให้มากที่สุดและเสริมด้วยการช่วยเหลือจากภายนอกเท่าที่จำเป็น การพัฒนาเป็นการทำให้เกิดความ

เจริญขึ้นหรือดีขึ้น ทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจจึงจะเรียกได้ว่าเป็นการพัฒนาที่สมบูรณ์เพราะชีวิตประกอบด้วยกายและจิตใจ และระหว่างรัฐกับราษฎร ถ้าจำเป็นก็อาจขอความช่วยเหลือจากภายนอกชุมชน การพัฒนาชุมชน เป็นการร่วมมือระหว่างรัฐและประชาชนในการพัฒนาชุมชนให้ดีขึ้นในทุก ๆ ด้านนั้น คือ เป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างมีแบบแผนและไปทิศทางที่ดีกว่าเดิมการพัฒนาชุมชน เป็นขบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่จะทำให้ชีวิตทุก ๆ ด้านของประชาชนได้มีการเปลี่ยนแปลงเจริญก้าวหน้าขึ้นพร้อม ๆ กัน เน้นว่าการพัฒนาชุมชนนั้นควรเป็นไปเพื่อ “คุณภาพชีวิต” ในทุกๆ ด้านอยู่ในเกณฑ์ที่ดีและต้องเป็นขบวนการพัฒนาที่ต่อเนื่องยาวนาน สอดคล้องกับงานของ (Vittaya Chandang, 2012) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการชุมชนเข้มแข็งตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในเขตจังหวัดภาคกลางตอนบน” พบว่า นโยบายการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้เพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง มีการดำเนินการในด้านการเพิ่มศักยภาพขององค์กรชุมชน การส่งเสริมการมีส่วนร่วม การจัดการความรู้และการเรียนรู้ของคนในชุมชน ชุมชนมีการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการบริหารจัดการชุมชน การประกอบอาชีพ การจัดการทรัพยากรในชุมชน และการพัฒนาองค์กรในชุมชน รูปแบบใหม่ที่ค้นพบ คือ การบริหารจัดการชุมชนเข้มแข็งแบบบูรณาการตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียงได้แก่เศรษฐกิจที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความพอดี พออยู่ พอกิน พอใช้ เศรษฐกิจที่สามารถอุ้มชูตัวเองได้ ให้มีความพอเพียงกับตัวเอง อยู่ได้โดยไม่ต้องเดือดร้อน และผลงานที่ตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรม ด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย คบาคณดีเป็นมิตร ไม่คบไม่เอาอย่างผู้ที่ชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย เลือกละอายอย่างท่านผู้รู้ผู้ทรงคุณ ผู้มีความสามารถ ผู้นำเคารพนับถือ และมีคุณสมบัติเกื้อกูลแก่อาชีพทางการงาน สอดคล้องกับงานวิจัยของ (Phramahamit Thitapanyo (Wanyao) 2004) ได้ศึกษาเรื่อง “ความรู้จักพอประมาณในพระพุทธศาสนา เกรวาทกับหลักเศรษฐกิจพอเพียงในพระราชดำริ” พบว่าความรู้จักพอประมาณมุ่งพัฒนาคุณภาพชีวิตและจิตวิญญาณของคนให้มีความสำนึก (โยนิโสมนสิการ) ก่อนแล้วจึงอุปโลกน์บริโศค คือ การยกระดับชีวิตที่สามารถแก้ปัญหาความทุกข์ของบุคคลได้อย่างไรก็ตามความรู้จักพอประมาณจะเกิดขึ้นได้ก็ต้องอาศัยหลักธรรม เช่น หลักสัปปุริสธรรม ธรรมที่ทำให้คนเป็นคนดีมีเหตุผล หลักอปณกปฏิบัติ ธรรมที่เป็นแก่นสารที่แท้จริง เป็นต้น เป็นเครื่อง

เกื้อหนุน ผู้ปฏิบัติได้ยอมนำความสุขให้แก่ตนเองและความสันติสุขแก่สังคม ส่วนเศรษฐกิจพอเพียงเริ่มจากการแก้ปัญหาโครงสร้างการดำเนินชีวิตของเกษตรกรให้สามารถยังชีพได้อย่างพอเพียง ด้วยการบริหารการจัดการระบบโครงสร้างการผลิตที่สนองตอบการบริโภคโดยการผลิตไว้บริโภคในครัวเรือนอย่างพอเพียง ที่เหลือก็แบ่งปันและขาย ส่วนความเหมือนกัน คือ ทั้งสองแนวคิดจะเน้นการพึ่งตนเอง การเอื้ออาทรกัน ความเป็นอิสระจากปัจจัยภายนอก มุ่งพัฒนาตนเองให้มีคุณภาพเพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1 ภาครัฐ ควรส่งเสริม สนับสนุนให้ประชาชนให้เข้าถึงแหล่งเรียนรู้ หรือให้บริการด้านวิชาการ แก่ประชาชนในชุมชนให้มากขึ้น เพื่อให้เกิดการทำงานร่วมกันของชุมชน เป็นการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ เพื่อให้เกิดการพัฒนาแบบบูรณาการยิ่งขึ้น

1.2 ภาครัฐควรส่งเสริม และสนับสนุนการใช้ผลิตปุ๋ยอินทรีย์หรือการผลิตน้ำหมักชีวภาพ รวมถึงการสนับสนุนการใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัยมาประยุกต์ใช้ตามความเหมาะสมในท้องถิ่นด้วย

1.3 ภาครัฐ ควรปลูกฝังให้ประชาชนรู้จักประกอบอาชีพเสริมเพื่อสร้างรายได้แก่ครอบครัว และให้รู้จักมีการวางแผนรายรับ - รายจ่ายไว้ล่วงหน้าตลอดเวลา

2. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

2.1 ประชาชนควรมีเครื่องมือที่ใช้ในการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพที่เหมาะสม คำนวณเพียงพอตตามความต้องการ และใช้ได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ

2.2 ประชาชนควรศึกษาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้เข้าใจและน้อมนำมาปฏิบัติในการประกอบอาชีพ เพื่อให้ดำเนินชีวิตด้วยความพอเพียง มั่นคง และยั่งยืน

2.3 ประชาชนควรมีแหล่งน้ำใช้ในครัวเรือนและชุมชน เพื่อให้สามารถนำไปใช้ได้อย่างเพียงพอตลอดปี

3. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

3.1 ควรศึกษาคุณภาพชีวิตของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ

3.2 ควรศึกษาเปรียบเทียบการประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา
กับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนาสังคม

3.3 ควรศึกษารูปแบบการประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการ
พัฒนาสังคม

References

- Department of Religion, Ministry of Culture. (2007). *The Tipitaka for the people at the Sutra. (2nd ed.)*. Bangkok: Agricultural Cooperative Federation of Thailand Limited,
- Office of the Royal Development Projects Board. (1997). *Concepts and theories of development from the Royal Initiative*. Bangkok: 21 Century Company,
- PholDet Pinphatheep. (2000). *Community financial organization : an indispensable foundation of civil society. Thai community in the midst of change*. Bangkok: Thailand Research Fund.
- Phramahamit Thitapanyo (Wanyao). (2004). *The concept of moderation in theravāda buddhism and h.m.king's sufficient economy*. Graduate School : Mahachulalongkornrajavidyalaya University
- Sanay Charm Rick. (2000). *Thai community under globalization. Thai community in the midst of change*. Bangkok: Thailand Research Fund.
- Vittaya Chandang. (2012). *The Development of the Model for a Strong Community Management in Line with Sufficiency Economy in upper Central Thailand*. Valaya Alongkorn Rajabhat University under the Royal Patronage.